

Dr. Mehmet Aykaç

Araştırmacı-Yazar

mehmetaykac19@gmail.com

Orcid: 0000-0003-4805-9338

Osmanlı'da Dinî, Kültürel ve Sosyal Hizmetlere Katkı Sağlayan Fîruz Ağa Vakfı*

Öz

Vakıf, Osmanlı Medeniyetinin hizmet geleneğinde geniş bir yere sahiptir. Devlet adamları ve varlıklı kimseler insana yönelik faaliyetlerin yürütülmesi, dinî ve sosyal hizmetlere destek olmak için hayrî amaçlarla mallarını vakfetmişlerdir. Bu meyanda vakfiyesi kayıtlarda yer almış devlet ricalinden biri de Fîruz Ağa'dır. Bu hayırsever kişi hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgiye rastlanamamıştır. Sadece adına kayıtlı İstanbul'daki Fîruz Ağa Camii kitabesinden ve vakfiyenin sahibi olarak vakfiyede sunulan bilgilerle sınırlı malumata ulaşabildik. Bu bilgilere göre Fîruz Ağa, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu İkinci Bâyezid Han'ın baş hazinedarıdır. Hazinedar, devlet hazinesini korumakla memur kişidir. Bu makalede Fîruz Ağa'ya ait olduğu anlaşılan ve tespit edebildiğimiz kadarıyla henüz üzerinde bir çalışma yapılmamış elli varaktan oluşan vakfiye; muhteva, şartlar, vasiyet ve hizmetleri açısından incelenmiştir. Vakfiyenin dili Arapçadır. Osmanlı Hazinedarı Fîruz Ağa olarak kayıtlarda zikredilen bu hayırsever insan, kurduğu vakıf vesilesiyle İstanbul'da önemli hizmetlerin yürütülmesini temin etmiştir. Vakfiye, alışılmışın dışında uzun sayılabilecek bir metne sahiptir. Girizgâh kısmı hamdele ve salve kısmını uzun tutmuştur. Burada dünya hayatına dair nasihatler vardır. Ahiretin önemi anlatılır. Ayetler ve hadislerle nasihatler pekiştirilmiştir. Vakıf sahibi, vakfedilen mallar ve bunların yönetimi geniş geniş izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı, Fîruz Ağa, Vakıf, Vakfiye

---

* İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism. Geliş/Received: 31 Temmuz/July 2021; Kabul/Accepted: 30 Ağustos/August 2021; Yayın/Published: 20 Eylül/September 2021. Atıf/Cite as: Aykaç, Mehmet. "Osmanlı'da Dinî, Kültürel ve Sosyal Hizmetlere Katkı Sağlayan Fîruz Ağa Vakfı". *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2021). <https://doi.org/10.5281/zenodo.5507626>

Firuz Aga Foundation Contributing to Religious, Cultural and Social Services

Extended Abstract

The foundation has a wide place in the service tradition of the Ottoman Civilization. Statesmen, rich people have donated their goods for charitable purposes to support religious and social human facilities. In this context, one of the state dignitaries whose foundation charter is included in the records is Firuz Aga. No detailed information could be found about this philanthropist. It is possible to reach limited information only from the inscription of the Firuz Aga Mosque in Istanbul registered in his name and the information presented in the foundation as the owner of the foundation. According to this information, Firuz Aga is the head treasurer of Beyazıt the Second, the son of Mehmed the Conqueror. Treasurer is a person who is in charge of protecting the state treasury. In this article, a foundation consisting of fifty leaves, which is understood to belong to Firuz Aga and which, as far as we can determine, has not been studied yet; It has been examined in terms of content, conditions, testament and services. The language of the charter is Arabic. This benevolent person, who is mentioned in the records as the Ottoman Treasurer Firuz Aga, ensured the execution of important services in Istanbul through the foundation he established. The foundation has an unusually long text. The entrance part kept the hamdele (the part in which Allah is praised) and salvele (the part in which salawats are said for the prophet) parts long. There are advices about worldly life here. The importance of the hereafter is explained. Advice is reinforced with verses and hadiths. The owner of the foundation, the donated goods and their management are explained in detail.

Regardless of the factors that led to the establishment of foundations, the foundation as a concept is a mutual aid institution with religious, social, economic and cultural dimensions, which has a written status, aims to serve the society, and emerges from the combination of the trio of people, declarations of will and goods. The foundation, as a civilized institution, is the medicine of rebellion, revolution and disagreements that prevent people from advancing in every field by ensuring peace between classes.

Firuz Aga aimed to carry out activities in three basic areas, religious, cultural and social, by having a mosque and a school dedicated especially for orphans built in Istanbul and a madrasah in

Havza. For the performance of services in these establishments; He donated a village, many cells/rooms, many shops, fountains, barns, gardens and Binbirdirek Cistern in Istanbul, all or part of fourteen villages in Anatolia, three baths and many shops. All of these goods have been established as the property of Allah.

While describing the duties and wages in the charter, it started with the madrasah. It is understood that the madrasah was built in a suitable way for settlement. A residence area for thirteen people has been created. There is one professor and ten assistants. It has been adopted as a principle to employ an imam, muezzin, bevvab and ferraş among these officials, an officer for oil lamps, and renting the lands belonging to the madrasah and employing an officer to follow up the works and transactions. Firuz Aga gave great importance to the mosque in Istanbul. He set very special spiritual conditions for the imam to be appointed here and determined the highest wage in his charter as seven dirhams per day for the imam. He gave five dirhams for the muezzin.

The remainder of the foundation's assets will be spent on the main services such as madrasah, masjîd and school. In case of excess, the way to establish new foundations was opened and any fee to be transferred to individuals from there was strictly prohibited. Officials and responsibilities have been elaborated in detail.

Keywords: History of Islam, Ottoman, Firuz Aga, Wakf, Wakfiya

Giriş

Bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkan vakıflar, zamanın ilerlemesi ve ilginin artması üzerine milletlerin sosyo-kültürel yapısı, ihtiyaçları, eğilimleri, devlet idarecilerinin ve varlıklı olanların verdiği öneme göre gelişerek hayatın birçok alanında yerini almıştır. Milletlerin sosyal yapısının daha sağlam olmasına büyük katkı sağlayan vakfın fiil olarak sözlük anlamı, “hapsetmek ve alıkoymak” demektir. Hukukî anlamı, “bir şeyin intifa’ hakkının (veya mülkiyetinin) kamu yararına (Allah’ın kullarına) tahsis edilerek, devamlı olarak başkalarının temellükünü (mülk edinmesini) engellemek ve durdurmaktır.”¹ Vakfeden kimseye vâkıf, vakfın konusu olan şeye mevkûf veya mahall-i vakıf, vakfın gelirinden istifade edenlere de mevkûfun aleyh denilmiştir.²

¹ Ebu'l-Fadl Muhammed İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: ty), 3:969-970; Muhammed Murtaza ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs Şerhu'l-Kâmus* (Beyrut: 1386/1966), 6:369.

² Ömer Hilmi, *Ahkâmu'l-Evkâf* (İstanbul, 1307), 2; Ali Haydar, *Tertibu's-Sunuf fi*

İnsanları vakıf kurmaya iten en önemli sebep ise, insanın sahip olduğu mal, mülk, para, altın ve değerli eşyaların yokluğa mahkûm ve dünya hayatının geçici olmasıdır. Çünkü insan bu dünyada ne kadar çok mal, mülk ve geniş imkânlarla sahip olursa olsun, ömür denilen vakıa sınırlıdır ve “*her nefis ölümü tadacaktır*”³ hükmüne göre bir gün bitmektedir. Hâlbuki insanın fıtratında uzun müddet yaşamak,⁴ bu dünyadan ayrıldığı anda insanlara bir eser bırakarak hayırla anılmak,⁵ öldükten sonra da Allah'ın rızasını kazanmış bir kul olma isteği yatmaktadır.⁶

İnsandaki dinî düşünceye, ferdin vicdanî olan “*ihtiyaç halinde olan insanlara yardım ederek manevi haz duyma hissini*” de ilave edebiliriz. Çünkü ihtiyaç içerisinde çırpınan birisinin imdadına koşmak, vicdanî sorumluluk hisseden insanı manevi olarak rahatlatmaktadır. Zaten bu düşünce insanın yaratılışında var olan bir temayüldür. Fertlerin vicdanî sorumluluğunun gereği olan bu his, hayat merhalelerinde dinî inanç ile birleşince güzel bir vasıf olarak ortaya çıkıyor.⁷

Bunun şuurunda olan kişiler, insan ömrünün bir gün biteceğini, bu dünyada sahip olunan her şeyin ahiret hayatını kazanmak için verildiğini bilerek, ellerindeki malları ebedileştirme düşüncesiyle vakıf kurmaya yönelmişlerdir. Dünya ahiretin bir tarlası olması⁸ hasebiyle, bu dünyada ahiret için yatırım yapma ihtiyacı duymuşlardır. Bunun yanında insanları vakıf kurmaya iten en önemli bir sebep de, İslâm dininin insanları hayırda yarışmaya çağırması⁹ ve insan öldüğü zaman amel defterinin kapanmayacağı düşüncesidir. Çünkü Hz.

Ahkâmî'l-Vukûf (Dersaadet: 1337-1340), 6; İbnü'l-Hümmam, *Fethü'l-Kadîr* (Mısır: 1319/1901), 5:37; İbn-i Âbidin, *Reddü'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar* (Mısır: 1966), 4:337.

³ *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), Âl-i İmran, 3/185; Enbiyâ, 21/35.

⁴ Esat Arsebük, *Medenî Hukuk I, Başlangıç ve Şahsın Hukuku* (Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1938), 297.

⁵ M. Hamdi Yazdır, *Ahkâm-ı Evkâf*, Mekteb-i Mülkiye Derslerinden (İstanbul: 1327), 2-9; Turan Yazgan, “Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar”, *IV. Vakıf Haftası (1-7 Aralık 1986)* (Ankara: 1987), 253-258.

⁶ F. Köprülü, “Vakıf Müessesesi'nin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, *VD.* (İstanbul: 1942) 2:1-35; Şakir Berki, “Vakfın Lüzumu, Faydaları ve Vakıfları Teşvik”, *VD.* (Ankara: 1962), 5:19-21.

⁷ Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, II. Baskı (İstanbul: 1946), 3; Yasin Yılmaz, *Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008), 27.

⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1:364.

⁹ Vâkıa, 56/10-11.

Peygamber'in insanlara faydalı eser bırakan kişinin amel defterinin kapanmayacağını¹⁰ söylemesi, insanları hayra, özellikle de bunu vakıf yoluyla yapmaya yöneltmiştir.¹¹

Bu bağlamda İslam Tarihi'nin başından itibaren başlayan bu anlayış, Osmanlıda dinî,¹² kültürel ve sosyal sahalar başta olmak üzere hayatın her alanında vakıflar kurulmuştur.¹³ Bu vakıflar padişahlar, hanedan üyeleri, devlet yüksek kesiminde görevli bürokratlardan, varlıklı olup toplumun en altında bulunan kişiler tarafından kurulmuştur. Dolayısıyla vakıf geleneği, Osmanlı tarihi boyunca birçok alanda özellikle de dinî ve hayrî hizmetlerin görülmesinde önemli vazifeler icra etmiştir. Gerek devlet ricali gerekse varlıklı kişilerin kurmuş oldukları hizmet müesseselerinin devam edebilmesi için yaptıkları vakıflar, bu hizmetlerin kalıcı olmasını temin etmiştir.

Bunlardan birisi de on beşinci yüzyıl Osmanlı Devlet Ricali arasında adı kısa da olsa geçen Sultan İkinci Bâyezid'in baş hazinedârı Fîruz Ağa,¹⁴ kurmuş olduğu vakıf ile tesis etmiş olduğu hizmetleri kalıcı kılma iradesi ortaya koymuş ve onlarca varlığını vakfetmiştir. Fîruz Ağa, İstanbul'un en yoğun ve merkezi muhitlerinden Sultan Ahmed - Atmeydanı'nda Müslüman ahalinin mâbed ihtiyacının karşılanması için¹⁵ cami ve mescid, yine aynı mekânda camiye bitişik olarak yetim çocukların Kur'an ta'limi ve eğitimlerini üstlenmek amacıyla mektep¹⁶ inşa ettirmiştir.

Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak, eğitim hayatına katkı sunmak amacıyla, o zaman Amasya Vilâyeti'ne bağlı olan Havza'da medrese inşâ etmek suretiyle dinî ve sosyal hayatın gelişmesine katkı sunmayı hedeflemiştir.¹⁷ Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız vâkıfla ilgili, yaptığı vakıf ve hayır

¹⁰ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Vasiyet, 14, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2:1255; Ebu Dâvud, *Sünen*, Vasâyâ, 2880, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 3:300; Tirmizi, *Sünen*, Ahkâm, 1376 (İstanbul: Çağrı yayımları, 1992), 3:660; Nesâî, *Sünen*, Vasâyâ, 3649, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 5: 251; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2:316, 350, 372.

¹¹ Yasin Yılmaz, *Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi*, 27.

¹² Dinî alanlar için bkz. Yasin Yılmaz, "Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2011), 35:41.

¹³ Yasin Yılmaz, "Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri", *Dini Araştırmalar* 17, no. 44 (2014): 44-45.

¹⁴ TSMA, nr. D 6987, vr. 6/10 a-b; vr. 7/11 a-b.

¹⁵ TSMA, nr. D 6987, vr. 11/15 a-b.

¹⁶ TSMA, nr. D 6987, vr. 12/16 a-b.

¹⁷ TSMA, nr. D 6987, vr. 11/15 a-b.

kurumları için hazırlattığı vakfiyede, övgü dolu sözler serdedilmiştir.¹⁸

Bu makalede Fîruz Ağa'ya ait olduğu anlaşılan ve elli varaktan oluşan vakfiye; muhteva, şartlar, vasiyet ve hizmetleri açısından incelenmiştir. Vakfiyenin dili Arapçadır. Topkapı Saray Müzesi Arşivinde (TSMA) nr. D 6987/D.06987.0001.00 numarada kayıtlıdır. "Sâhibü ve Fârisü Hâznedârı lillâh" şeklinde tercüme edebildiğimiz bir mühür mevcuttur. Takribi yarım sayfalık bir Tuğrası vardır.

Fîruz Ağa vakfiyede tanıtılırken onun kim olduğu ve vasıfları sayılmış ona ve sultana hayır dualar edilmiştir.¹⁹ Bu cümleden olmak üzere vakfiyedeki şu ifadeler kayda değerdir: "*Hatırı sayılır, havâssın övülenlerinden, Allah'a yakın kimselerden, melik ve sultanlarca makbul sayılan, yüce şahsiyet sahibi, sevilen bir kişilik, muhterem bir zat, olgun, yüksek haslet ve özelliklere sahip, hayır ve hasenatta hemşehrilerinin önüne geçen, atâ ve ihsan meydanının şahı, fakir ve gariplerin sığınağı, aziz ve kerim, çok değerli Dâhîlî Devlet Hazinesi Çalışanları Reisi –Allah, onu muvaffak kılsın- Fîruz Ağa Abdullah; Allah onu güzel kılsın, açık ve gizli iyiliklerini en güzel şekilde kabul etsin, mükâfatını bol versin. Allah onu: "Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar. İşte onlar iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışır" ²⁰ buyurulan kullarından eylesin.*

Kıymetli, büyük sultan, bilinen cömert hakan, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, itaati ve tabiiyeti vacip olan ümmetin/ümmet-i icâbenin koruyucusu, gazilerin, mücahitlerin sultanı, asi ve inkârcılara karşı büyük kahraman Sultan Bâyezid Hân ²¹ –Allah Sübhânehû mülkünü ve saltanatını dâim kılsın- büyük sultan ve âdil, kerim, gazilerin ve mücahitlerin sultanı, kibirli ve asi zorbaları kahreden, yeryüzünde Allah'ın celâl ve cemâlini izhar eden, Allah'ın rahmetini gariplerin, halkın üzerine yağdıran ulu Hakan Sultan Muhammed Han'ın oğlu –Allah O'nun ruhunu rahmet ve rıdvaniyle serinletsin- Muhakkak O (Fîruz Ağa) ibret ve kalp gözüyle baktı ve anladı ki, dünya ahiretin tarlasıdır. Korku ve sakinmanın güzergâhıdır. Muhakkak ahiret, gerçek ve bâki ikamet yurdudur. Allah'ın şu ayetini işitti/bildi: "Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç verecek yok mu? ..." ²² Kesin olarak, kerim ve yardım eden Allah'ın fazlı ile inandı ve kitap ve sünnetin kesin delilleriyle sabit oldu ki; sadaka-i câriye en güzel hayırlardandır. Özellikle dini hayatı kolaylaştıran, gerçek ilimleri ve ilahi irfanı ikmale yardımcı olan sadaka/hayır. Öyle ki, Allah ona hayır

¹⁸ TSMA, nr. D 6987, vr. 7/11 a-b.

¹⁹ TSMA, nr. D 6987, vr. 9/13 a-b; vr. 10/14 a-b.

²⁰ Mü'minûn, 23/61-61.

²¹ II. Bayezid (1481 – 1512).

²² Bakara, 2/245.

binalarını inşâ etmeyi ve vakfederek ebedileştirmeyi ve tebdil ve tağyirden korumayı kolaylaştırdı.”²³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Fîruz Ağa Vakfiyesi üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde onun adına yapılmış camiye/mescide dair bir madde yazılmıştır.²⁴ Bu cami, kapısının üstündeki Arapça kitabeye göre 896/1490-1491 yılında II. Bayezid’in baş hazinedârı Fîruz Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ayvansarâyî’nin *Hadikatü’l-cevâmi’*de bildirdiğine göre caminin kurucusu Fîruz Ağa 918/1512-1513’de ölmüş ve cami haziresindeki müstakil türbesine gömülmüştür. Kitabede, meşhur hattat Şeyh Hamdullah’ın kaleminden:

“Hazînetü’s-sultân Sultân Bâyezid,
Ve hüve Fîruz reîsü’l-hâzinîn,
Kâle rıdvânü’l-alî tarîhuhû,

Cennetü’l-me’vâ ve dârü’l-hâmidîn”, dörtlüğü ile yapılış tarihi 896/1490-1491; “müştâk el-Îlâhî” ibaresi ile de vefatına 918/1512-1513 tarihi ebced hesabıyla düşülmüştür. Fîruz Ağa Mektebi’nin ilk meşk hocası da Şeyh Hamdullah Efendi olmuştur.²⁵

Bunun dışında Fîruz Ağa hakkında ve vakfiyesi ile ilgili değerlendirme bulmak mümkün olamamıştır. Hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olması araştırmanın özellikle de Fîruz Ağa vakfiyesinin önemini daha da artırmaktadır.

1. Fîruz Ağa Vakfiyesinin Muhtevası

1.1. Vakfiyede Geçen Ayet, Hadis ve Tarihî Referanslar

Fîruz Ağa vakfettiği mallar ve hayır kurumları için hazırlattığı vakfiyenin uzun bir mukaddimesi vardır. Burada on dört ayete²⁶, üç

²³ TSMA, nr. D 6987, vr. 6/10 a-b; vr. 7/11 a-b.

²⁴ Semavi Eyice, “Fîruz Ağa Camii”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13:135-137.

²⁵ Ayvansarâyî, *Hadikatü’l-cevâmi’*, I, 155; *Camilerimiz Ansiklopedisi*, haz. İhsan Erzi (İstanbul: 1987), 1:211-213.

²⁶ Enfâl, 8/4; İbrâhim, 14/42; Gâfir, 40/39; Mü’minûn, 23/61; Bakara, 2/245; Şuarâ, 26/88; Bakara, 2/181; Nisâ, 4/93; Gâfir, 40/17; Rahman, 55/41; Nisâ, 4/93; Gâfir, 40/17; Bakara, 2/181; Hûd, 11/115.

hadis-i nebeviye²⁷ ve Hz. Ali²⁸ ile Abdurrahman b. Avf'ın²⁹ yani iki sahabe sözüne referans yapılmıştır. Mukaddimedede hayır ve hasenatta bulunmanın önemi dünya hayatına ve imtihan âlemine dair nasihat ve tespitleri ifade eder.

Ayetler, vakıf hizmetinin doğasında bulunan hayır işlemeye temel teşkil edecek dünya hayatını tarif eden ve dünyada bulunuş gayesini ortaya koyan hususlara işaret etmektedir. Hadislerde ise mal ve insan arasındaki ilişkinin doğru kurulması halinde insanın dünyada mutluluğuna, ahirette de kurutuluşuna vesile olacağı tespiti yapılmıştır. Bu hususu teyit etmek için de Hz. Ali ve Abdurrahman b. Avf'ın sözlerine yer verilmiştir.

1.2. Vâkıf Fîruz Ağa ve Vakfı

Vakfiyenin sahibi Fîruz Ağa, Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet Han'ın oğlu İkinci Bâyezid Han zamanında Devlet Hazinedarı olarak görev yaptığı ifade edilmiştir.³⁰ Hayır, sahibi olarak bir medrese, bir cami ve bir de sıbyan mektebi inşâ etmiş ve bu kurumların devamı için çok miktarda mülk vakfetmiştir.³¹

Fîruz Ağa'nın inşâ ettirmiş olduğu medrese bugün Samsun'a ait bir kaza olan Havza'da bulunmaktadır. O dönemde Havza, Amasya'ya bağlıdır. Vakfiyede medrese hakkında “*Yüksek yapılı, direkleri/sütunları güzel, sanki cennet-i âliye, ravza-i nâmiye. On dört odadan oluşmaktadır. Odalardan biri mescid, ikincisi “cemiyyethâne” diye isimlendirilen mekân. Bu medreseyi Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak için Rum/Anadolu kasabalarından Havza Kasabası'nın –Allah bu beldeleri umumî ve hususî*

²⁷ TSMA, nr. D 6987, vr. 5/9 a-b: “Dünya yeşilliktir, tatlıdır/lezzetlidir, kim ki, onu dengeli bir şekilde/yeterli miktarda elde ederse bereketlenir, mutlu olur.” Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa el-Kureşî, *el-Müsned*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Haydarabad: 1963), 1:347, Hadis No: 356; “İyi ve salih dünya malı iyi ve salih kişi içindir.”, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvud b. el-Cârûd el-Farisî, *Müsnedü Ebî Davud* (Haydarabad: 1321), 2:316, Hadis No: 1061; “Sevabı en büyük sadaka sağlıklı iken yapılan sadakadır” bk. Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Zekât 11. Hadis No: 1419.

²⁸ “Dünya hayatı ona doğru davranan için doğruluk yurdudur, onu doğru anlayan için va'z yurdudur, ondan doğru bir şekilde azıklanan için zenginlik yurdudur. Allah'ın velî kullarının mescidi ve vahyini indirdiği yer, meleklerinin namazgâhı, velî kullarının ticaret yapıp rahmeti ve kar olarak cenneti kazandıkları ticarethaneleridir.” Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Fütûhu's-Şâm* (Beirut: Dâru'l-cil, ty), 2:150.

²⁹ “Kendisi ile şerefimi koruduğum mal ne güzeldir. O malı Rabbime ödünç/karz olarak veriyorum O da bana ve bazı insanlara kat kat geri veriyor”. Şemsü'l-hilafe, *el-Âdâbü'n-nâfi'a bi'l-elfâzi'l-muhtârâti'l-câmi'a* (ty. by.), I, 4.

³⁰ TSMA, nr. D 6987, vr. 7/11 a-b.

³¹ TSMA, nr. D 6987, vr. 7/11 a-b; vr. 8/12 a-b; vr. 9/13 a-b.

belalardan korusun- orta yerinde inşâ etti. Medresenin yerini tarife gerek yok, zira halk arasında şöhreti ve bilinirliği son derecede yüksektir.” şeklinde detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir.³² Mescid ile ilgili “*Güzel hayırlarının ve teberrularının cümlesinden olarak Mahrûsa-i Kostantîniyye’de aşâğılık, kötü ve katı kalplilerden korunmuş bu mescidi; Allah’tan takva ve hoşnutluk üzere Müslümanlar için bir ma’bed olması, Rahman’a ibadetlerini sunmak için inşâ etti.”* denilmektedir.³³

İstanbul’da yetim çocuklar için yaptırdığı mektebin inşası ve amacı ile ilgili; “*Yetim çocuklar burada Kur’an talimi görecekler. Bu latif mektep, mescidin yanında ona bitişik “At Meydanı” denilen güzel bir yerde bina edilmiştir. Sonra bu medrese-i şerifeyi, şer’î, naklî ve aklî, mer’î ve fennî ilimlerle meşğul olacak olan oranın halkının talebelerine vakfetti ve hapsetti. Bu talebeler mektepte iskân etsinler (yatılı), ilim tahsil etsinler, faydalı işler/meslekler öğrensınler ve yapsınlar. Usta sanatkârlar, âlim müderrisler yetişsin.”*³⁴ kaydı bulunmaktadır.

Fîruz Ağa’nın vakfiyesinde “*Aklî ve naklî ilimlere vâkıf, aklî ve naklî dinî âdaba uyan müderrisler bu mektepte bulunsun sabah akşam ilim okutsunlar. Mescidi ise; farz, nafîle tatavvu’ namazlarını kılacak olan Müslümanlara vakfetti. Mekteb-i şerifi; yetim çocuklara, Kur’ân-ı mecid, tenzil ve tecvid eğitimi almaları için; salih muallimlere, Kur’an’ı ve kitabı, o günün âdeti gereğince hürmet ve edebi öğretileri için vakfetti. Bu önemli binalar dört tarafı çevrili, bilinen/meşhur binalardır; hudutlarını tarife ihtiyaç yoktur.”*³⁵ şeklindeki ifadelerinden vakfının dinî, kültürel ve sosyal alanlarda yani ilim, ibadet ve terbiye şeklinde formüle edilecek bir üçlü sacayağı üzerine inşâ edildiği anlaşılmaktadır.

1.3. Vakfedilen Mülkler (Akarât-ı Mevkûfe)

Fîruz Ağa, tesis etmiş olduğu medrese, mescid ve mektepte hizmetlerin sürekliliği için çok sayıda köy, mezra, dükkân ve buralara ait gelirleri vakfetmiştir. Bunlar ayrıntılı olarak vakfiyede zikredilmiştir. Bu vakıfları şu şekilde sayabiliriz.

- İstanbul’da Fîruz Ağa Mescidi yanında kırk iki hücre, ayrıca yirmi hücre ile on dükkân,
- Elvanoğlu Mahallesi’nde on hücre ve çeşme,
- Darphane yakınında sekiz dükkân, cami yanında dokuz dükkân,
- Atmeydanı yakınında sekiz dükkân ve ahır,

³² TSMA, nr. D 6987, vr. 7/11 a-b; vr. 8/12 a-b; vr. 9/13 a-b.

³³ TSMA, nr. D 6987, vr. 11/15 a-b:

³⁴ TSMA, nr. D 6987, vr. 12/16 a-b:

³⁵ TSMA, nr. D 6987, vr. 12/16 a-b:

- Saraçhane yakınında beş dükkân, cami yakınında başhâne ve önünde bahçe,

- Ayrıca Bizans döneminden kalan “serdâb-ı kebir”, Binbirdirek Sarnıcı'nın mevkuflar arasında bulunuşu da dikkat çekicidir.³⁶

- Kostantîniyye Nahiyesi'nin Ağasyos Köyü'nün tüm gelirini ve mahsulatını şartlı vakfetti. Şart; kendisi hayatta olduğu müddetçe kendisi için, ölünce medrese, mescit ve mektebin ihtiyaçları için vakfetti.³⁷

- Beş dükkânın tamamı,³⁸

- Amasya'nın Sunûsâ Nahiyesi'ne bağlı Umâlu Köyü'nün tamamı,

- Merzifon Nahiyesi'ne bağlı Mânol Köyü'nün tamamı,

- Kedeğara Nahiyesi'ne bağlı Taşlıyük Köyü'nün tamamı,

- Amasya Vilâyeti'nin Lâdik Nahiyesi'nin Ağcakaya ve Karabikâr köylerinin 1/3 ü,

- Amasya'nın Yenice Köyü'nün çayırlarının 1/4 ü,³⁹

- Amasya'nın Lâdik Nahiyesi'nin Lâdik Yenicesi Köyü'nün 1/8 i,⁴⁰

- Amasya'nın Havza Nahiyesi'nin Beley Köyü'nün gelirinin 1/4 ü,⁴¹

- Amasya'nın Çayırköy'ün tamamı,⁴²

- Amasya'nın Murâmil Köyü iki mezraası ile (Divânî ve Mâlkâne) tamamı,⁴³

³⁶ TSMA, nr. D 9567, E 8219; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, s. 23-25.

³⁷ TSMA, nr. D 6987, vr. 23/27 a-b: Kendi hayatta bulunduğu sürece onlara bu vakfın gelirlerini infak etti. Mezkûr köyün tüm üzüm bağları, evleri, otlakları, mezraaları, arazileri ve çayırlarının tamamı vakıftır. Bu köy Kostantîniyye Nahiyesi'ndedir. Bu köy vâkıfa Sultanın temlik ile intikal etmiştir. Sultan Bâyezid Han temlik etti ve onun bağışlanmasına ve vakfına cevaz verdi. Bkz. TSMA, nr. D 6987, vr. 24/28 a-b; vr. 25/29 a-b.

³⁸ Bu dükkânlar Kostantîniyye'nin ortasında Serâcîn'e yakın bir yerde bulunmaktadır. Halk tarafından malum mekânlardır, hududunu tarife gerek yoktur. Vâkıfa satıştan intikal etmiştir.

³⁹ TSMA, nr. D 6987, vr. 15/19 a-b: Bu köyler adı geçen vâkıfa, şer'an sahih bir alış-verişle Mevlana Pîr b. Tursun'dan intikal etmiştir. Bu satış; Mevlâ-yı muazzam, kıdvetü'l-ulemâ'i-kirâm, umdetü'l-fudalâi'l-fihâm el-mevlâyi'l-mükerrrem Mevlânâ Kazasker İbrahim Çelebi'nin kaydı ile sabittir.

⁴⁰ TSMA, nr. D 6987, vr. 16/20 a-b: Bu köy vâkıfa Hacı Yunus b. Ali Fakîne'den sahih bir alış-verişle intikal etmiştir. Amasya Kadısı Pir Hasan b. İzzeddin kaydetmiştir.

⁴¹ TSMA, nr. D 6987, vr. 17/21 a-b: Bu köy vâkıfa sahih bir alış-verişle Tursun b. Ali'nin iki oğlu Ali Bey ve Muhammed Çelebi'den intikal etmiştir. Aynı Amasya Kadısı Pir Hasan b. İzzeddin kayda geçmiştir.

⁴² TSMA, nr. D 6987, vr. 18/22 a-b: Vâkıfa satıştan Cüneyd Bey b. Koçi Bey'den intikal etmiş, Kazasker İbrahim Çelebi kaydetmiştir.

⁴³ Divânî Mezraası vâkıfa Sultan Bâyezid tarafından lütuf ve ihsan olarak temlik edilmiş, Mâlikâne ise satıştan intikal etmiştir. Kazasker İbrahim Çelebi'nin kaydı ile

- Amasya'nın Merzifonâbad Nahiyesi'nin Çorlu Köyü 1/4ü,⁴⁴
- Amasya'nın Zennunözü Nahiyesi'nin Forgu Köyü'nün tamamı,⁴⁵
- Amasya'nın Geldiklenâbad Nahiyesi'nin Kızılca Köyünün tamamı,⁴⁶
- Tokat merkezde iki hamamın gelirinin tamamı; erkek ve kadınlar için ayrı ayrı,⁴⁷
- İki hamam önünde vâkıf tarafından inşâ edilen dükkânların tamamı,⁴⁸
- Semendere Kalesi içindeki hamamın tamamı (Tokat'ta),⁴⁹
- Bu vakfedilen köyler, mezraalar, otlaklar, çayırar, bağlar, vadiler, dağlar, evler, dükkânlar, hamamlar tüm bağlantılarıyla tamamı, bütün hak ve menfaattarıyla; onlara nispet edilen tüm hisseler, eski-yeni, bitişik-ayrı, zikredilen-edilmeyen tüm varlıkları ile vakfedilen gayr-i menkullerin hududu dâhilinde bulunan tüm mekânlar vakf-ı sahih ile vakfedilmiştir. Ebeden Allah'ın mülküdür. Mülk O'nundur, O varislerin en hayırlısıdır.⁵⁰
- 923 (1517) yılında Sûfi Hayreddin adlı bir kişi tarafından Fîruz Ağa Mescidi'ne kürsü koydurulmuş, daha pek çok hayır sahibi de Fîruz Ağa'nın vakfına bağışlarda bulunmuştur. Nitekim Mustafa Ağa adında bir kişi 1070/1659-1660'da mescide 9000 akçe bağışlamıştır.⁵¹

2. Vakfiyedeki Şartlar ve Ücretler

Fîruz Ağa, vakfiyesindeki şartları sıralarken mütevellî olarak kendisi hayatta olduğu müddetçe kendisine şart koşmuştur. Her türlü

---

sabittir. Bazısını da Kadı Pir Hasan b. İzzüddin kaydetmiştir.

⁴⁴ TSMA, nr. D 6987, vr. 19/23 a-b; Varak 20/24 a-b: Vâkıfa satıştan Pir Muhammed Bey b. Çoban Bey'den intikal etmiştir. Kaydını Kazasker Mevlana İbrahim Çelebi yapmıştır.

⁴⁵ TSMA, nr. D 6987, vr. 21/25 a-b: Bu köy vâkıfa satıştan Halef el-Ekâbir Emir Bey b. el-Merhum Yakup Bey b. el-Merhum Koç Hüseyin Bey'den intikal etmiştir. Amasya Kadısı Hüsameddin Pir Hasan b. İzzüddin kaydetmiştir.

⁴⁶ TSMA, nr. D 6987, vr. 21/25 a-b: Vâkıfa, satıştan Merhum Muhammed Çelebi'nin iki oğlu Seydi Çelebi ve Mustafa Çelebi'den ve Alaaddin Ağa b. Mahmud Sarac-ı sultânî'den intikal etmiştir. Amasya Kadısı Hüsameddin Pir Hasan b. İzzüddin kaydetmiştir.

⁴⁷ TSMA, nr. D 6987, vr. 22/26 a-b: Vâkıf tarafından hükmü sultânî ve tevkii hâkani ile bina edilmiştir. Allah tüm zamanlarda âfatlardan korusun. Şöhreti sebebiyle hududunu bildirmeye gerek yok. Bânisinin ismiyle anılırlar.

⁴⁸ TSMA, nr. D 6987, vr. 22/26 a-b: Tokat'ta Kale altı/Tahtakale mevkiindedirler, halk tarafından bilinirler.

⁴⁹ TSMA, nr. D 6987, vr. 22/26 a-b.

⁵⁰ TSMA, nr. D 6987, vr. 22/26 a-b.

⁵¹ İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mi'mârisinde II. Bâyezid-Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)* (İstanbul: 1983), 249-252.

tasarruf yetkisini de elinde tutmuştur. İsteddiği hususlarda değişiklik yapabilme hakkı kayıt altına alınmıştır. Ölümünden sonra ise evlatlarına salih olma durumlarına göre ilâ nihâye intikalini şart koşmuştur. Şayet nesli kalmaz ise bu durumda tevliyet ve nezaret dinin ve şeriatın öngördüğü kişiye verilecektir.⁵²

Vakfiyede mütevellî vazifesini yerine getirecek ve hizmetlere nezaret edecek kişilere yönelik şartlar da koşulmuştur. Takribi on üç maddede özetlenebilecek şartlar şu şekildedir.⁵³

Vâkıfın, mütevellî ve nâzıra şartları:

- 1) Vakfın işlerini en faydalı ve güzel bir şekilde yapmaları
- 2) Helal yoldan gelirlerini arttırmaları
- 3) Gelirlerini eksiksiz toplamalarını ve kaydetmeleri,
- 4) Kayıtları, belgeleri yenilemeleri,
- 5) Allah'ın verdiği rızıkları/geliri öncelikle bir arıza, yıkım zuhur ettiğinde vakfın imar ve ıslahına sarf etmeleri,
- 6) Arta kalan geliri medresenin ıslahına, tamirine,
- 7) Mescidin ve mektebin tamirine,
- 8) Artan gelirden vakfın mahsulatının öşrüne,
- 9) Yettiği kadar, şartlar muvacehesinde çalışanların maişetlerine ve köylerin gelirlerinin toplanması,
- 10) Semendere Kalesi'ndeki ve Tokat'taki hamamların, bütün dükkânların gelirlerinin, arazilerin mahsulatının geciktirilmeden toplanması ve zapta geçilmesi,
- 11) Hak sahiplerine haklarının ulaştırılması mütevellînin ve câbinin vazifesidir.
- 12) Bu işleri ya bizzat kendileri yaparlar yahut mu'temed başka bir kimseye havale ederler.
- 13) Gelirin geri kalanı malum vakfın ileride zikredilecek masraflarına harcanır.

Görevlilere Yönelik Şartlar:

Fîruz Ağa, vakfiyesinde hizmetlerin görülmesinde görev alacak kişiler ve onların yapacakları işlere dair de bazı şartlar zikretmiştir. Medrese, mescid ve mektep için ayrı ayrı şartlar belirlemiştir. Şartlar medresede görevlendirilecek müderris ile başlamıştır. Şer'î ve akfî ilimleri bilmesi, mu'tad tatil günleri dışında bu ilimleri okutması şart koşulmuştur. Buna mukabil günlük 20 dirhem ücret takdir edilmiştir.

Medresenin on odasında görev yapmak üzere on görevli istihdamı

⁵² TSMA, nr. D 6987, vr. 29/33 a-b.

⁵³ TSMA, nr. D 6987, vr. 30/34 a-b; vr. 31/35 a-b.

sağlanmıştır. Bu yardımcı görevlilere günlük ikişer dirhemden toplamda 20 dirhem ödenmesi şart koşulmuştur.⁵⁴ Medresede on üç kişi iskân edilebilecektir. Bunlardan biri imam olarak görevlendirilecek ve her gün için bir buçuk dirhem ödeme yapılacaktır. Yine bir kişi de müezzin olarak vazife yapıp ezanları okuyacak buna mukabil bir dirhem ödeme alacağı şart olarak koşulmuştur.⁵⁵

Medresenin temizlik ve gözetim, kapıların açılıp kapanması işlerini ifa etmek üzere on üç kişiden biri bevvab ve ferraş olarak görevlendirilecektir. Bu görevli, müezzin ile aynı odayı paylaşacak ve hizmetine karşılık bir buçuk (1,5) dirhem alacaktır. Medrese odalarının ve mescidin süpürülmesi, kandillerinin yağlarının tamamlanması için tayin edilecek bir görevliye de bir dirhem şart koşulmuştur.⁵⁶ Yine medreseye ait arazilerin her yıl kiraya verilmesi ve takibi için de bir kişi görevlendirilecek olup ona da günlük bir dirhem takdir edilmiştir.⁵⁷

Fîruz Ağa, İstanbul Atmeydanı'nda inşâ ettirdiği mescid için salih, âlim, âbid, takva sahibi, beş vakit namazı kıldırarak bir imamın tahsisini istemiştir. Bu imamın Teravih namazları, vitir namazı ve tesbih namazını kıldırması ve diğer imametin gerektirdiği işleri yapması hassaten zikredilmiştir. Bu hizmete mukabil günlük yedi dirhem alması şart koşularken ilgili vazifelinin toplumca saygınlığının olması da ayrıca şart koşulmuştur.⁵⁸ İmamın yanında görev yapmak üzere salih, güzel sesli, beş vakit ezan okuyacak ve her hafta Pazartesi, Cuma geceleri temcid verecek bir müezzin görevlendirilmiştir. Müezzin için günlük beş dirhem şart koşulmuştur. Yine mescitte ehl-i Kur'an olan on kişinin görevlendirilmesi ve bunların mescitle ilgili işleri yürütmeleri ve kıraat, tilâvet ve her öğle namazından sonra bir cüz Kur'an okumaları ve her gün ikindi sonrası yedi bin tehlil getirmeleri görev olarak tevdi edilmiştir. İçlerinden sesi güzel olan, kıraat usullerini bilen biri onlara reis olacaktır. O iki dirhem diğer dokuz görevli ise birer dirhem alacaklardır. Bu on görevlinin Kur'an okunurken hiçbir dünya kelamı etmemeleri, Kur'an'a karşı tazim ve hürmet içinde olmaları ve bu vakfiyenin sahibi olan Fîruz Ağa'ya ihlaslı bir şekilde dua etmeleri istenmiştir. Okunan tüm bu dua ve kıraatlerden hâsıl olan sevap vâkıfa ithaf edilecektir.⁵⁹

⁵⁴ TSMA, nr. D 6987, vr. 31/35 a-b.

⁵⁵ TSMA, nr. D 6987, vr. 32/36 a-b.

⁵⁶ TSMA, nr. D 6987, vr. 32/36 a-b.

⁵⁷ TSMA, nr. D 6987, vr. 33/37 a-b.

⁵⁸ TSMA, nr. D 6987, vr. 33/37 a-b; vr. 34/38 a-b.

⁵⁹ TSMA, nr. D 6987, vr. 35/39 a-b; vr. 36/40 a-b.

Fîruz Ağa'nın inşâ ettirmiş olduğu mescidin iki de kayyumunun olması tercih edilmiştir. Mescidin iç ve dış kısımlarının, hasır, halı ve kilimlerinin süpürülmesi, malzemelerinin korunması, kandil ve lambalarının temizlenmesi, bakımlarının yapılması, zamanında yakılıp, söndürülmesi gibi hizmetler dönüşümlü yapılacak ve ikişerden dört dirhem verilecektir.⁶⁰ Mescid görevleri bağlamında son zikredilen ise Hasır görevlisidir. Mescidin su tesisatlarının bakımını ve tamirini yapacak ve günlük bir dirhem ücret alacaktır.⁶¹

Fîruz Ağa, inşâ ettirmiş olduğu yetim çocuklara mahsus mektep için de şartlar ve ücretler belirlemiştir. Muallim ilk sırada yer almıştır. Muallim, dini yaşantısı güzel olan bir kişi olmalıdır. Takva ve verâ sahibi, kıraate tecvide ve tertile dikkat eden akranlarından üstün biri olmalıdır. Cuma günü hariç fakir ve yetim çocuklardan vakıf sahibi Fîruz Ağa'nın azatlı yetimlerinden isteyenlere kıraat dersi verecektir. Şayet talep olmaz ise diğer yetimlere bu dersleri verecek ve ücret almayacaktır. Hizmeti karşılığında herhangi bir hizmet de talep etmeyecektir. Yetim talebeleri ilim ve ibadete teşvik edecektir. Buna mukabil günlük dört dirhem ücret alacaktır.⁶²

Mektepte fakirlerin ve zayıf durumu olan kişilerin yetimlerinden en az dört kişi olacak şekilde ikamet edeceklerdir. Burada ikamet edenler vakıf sahibine sabah akşam dua edeceklerdir. Onların her türlü giysi ihtiyaçları burada karşılanacak ve ayrıca günlük iki dirhem ücret verilecektir.⁶³

Osmanlı döneminde vakıflarda, vakfın yönetimini elinde bulunduran Mütevelli dışında, vakfın denetimini yapan nazır denilen görevli bulunurdu. Bu görevliler özellikle Sultan vakıfları olmak üzere genellikle müstakil olarak atanırlardı. Müstakil nazırı olmayan vakıfların denetim işlerini, buldukları yerdeki kadılar yürütürdü. Vakfiyedeki bilgilere göre Fîruz Ağa Vakfı'nın nazırlığını kadınların yaptığı anlaşılmaktadır.⁶⁴

Tokat Vâlîde Kâkîr Hamamı müremmimi olan kişi vakfa ait hamamın tamir ve tadilatını yerine getirecek ve kendisine günlük üç dirhem verilecektir. Semendere Kalesi'ndeki hamamın gerekli bakım işlerini yürütecek olan kişi ise günlük iki dirhem alacaktır.⁶⁵

⁶⁰ TSMA, nr. D 6987, vr. 36/40 a-b.

⁶¹ TSMA, nr. D 6987, vr. 37/41 a-b.

⁶² TSMA, nr. D 6987, vr. 38/42 a-b.

⁶³ TSMA, nr. D 6987, vr. 38/42 a-b.

⁶⁴ TSMA, nr. D 6987, vr. 38/42 a-b.

⁶⁵ TSMA, nr. D 6987, vr. 39/43 a-b.

Medresenin tamir ve bakımına dair genel bir görevli olacak ve bu ustaya günlük iki dirhem ödenecektir. Havza Nahiyesi'nin suyollarının ıslahı da bu kişiden sorulur.

İstanbul'daki mescidin ve dükkânların tamirat işleri için de bina ustasına günlük iki dirhem verilir. Genel olarak bütün vakıf mallarının korunması için günlük otuz iki dirhem tahsisat ayrılacaktır. İstanbul Ağasyos Köyü'ndeki "Bostan-ı kâmil" diye bilinen bahçenin bakımı, meyvelerin ıslahı için bir görevli bulunacak ve günlük iki dirhem ödenecek. Amasya'daki köylerin mahsulatını kayda geçmekle görevli; hamiyetperver, yumuşak kalpli, emanete riayetkâr, dindar, haksızlık yapmayan, ihanetten ve hıyanetten uzak bir Câbî görevlendirilecektir. Bu kişi işini dinin kurallarına uygun şekilde îfa edecek ve günlük beş dirhem alacaktır.⁶⁶

Fîruz Ağa, vakıf mallarından elde edilen gelirlerin harcanmasında artan meblağların, vakfın müessesât-ı hayriyyesi olan, mescid ve mektebin bina giderlerine harcanmasını şarta bağlamıştır. Bunun gerekçesi ise bir usul kuralıdır: "Rekabenin ihtiyacı mürtezikaya mukaddemdir."⁶⁷ Mülk artması halinde bunlar da vakfa dâhil olacaktır. Kifayet etmesi halinde yeni bir mektep inşâ edilir ve buranın harcamaları öncekine kıyasla gerçekleştirilir.⁶⁸ Gelir artışları zamanın şartlarına göre mektep, kuyu gibi ihtiyaçların karşılanması ile vakıfların artışı yoluna gidilir. Buradan herhangi bir şekilde kişilere aktarım yapılamaz.⁶⁹ Fîruz Ağa bu gibi fiillerin günah olduğu ve hesabının ağır olduğu tespitlerine de yer vermiştir.

Vakıfta görev yapanlar herhangi bir şekilde meşru bir mazeret olmadan görevlerini terk edemezler. Meşru mazeret sebebiyle görevin yapılamamış olması durumunda ise yerlerine ehil bir nâib atayacaklardır.⁷⁰ Vakıfta görev yapanlar fisk veya ihanet gibi sebeplerle azledilmeleri söz konusu olabilir. Tembellik ve kusur durumunda ise mütevellî önce nasihat sonra uyarı ve en nihaye çözüm olmaz ise azil basamaklarını takip eder. Mütevellinin gücünü aşan durumlarda zamanın sultanına durumu arz eder. Hiçbir görevli vazifesini ifasından mütevellit azledilemez. Görevlendirmelerde ehliyet esastır. Böyle kişilerin bulunmasında zorluk görülürse zamanın sultanı

⁶⁶ TSMA, nr. D 6987, vr. 41/45 a-b.

⁶⁷ TSMA, nr. D 6987, vr. 41/45 a-b.

⁶⁸ TSMA, nr. D 6987, vr. 42/46 a-b.

⁶⁹ TSMA, nr. D 6987, vr. 43/47 a-b.

⁷⁰ TSMA, nr. D 6987, vr. 43/47 a-b.

Müslümanlardan uygun gördüğünü bu vazifeye atar.⁷¹

Firuz Ağa böylece kurmuş olduğu vakfın işlerliğini sürdürebilmesi için koyduğu şartları açıklamış bu kısmı ehliyeti ve liyakat konusunu vurgulayarak ikmal etmiştir.

3. Fîruz Ağa'nın Vakfetme Kararından Rücu' Etmesi ve Talebinin Reddi

Firuz Ağa, vakfı gerçekleştirip tüm şurûtunu açıkladıktan hatta azatlısını mütevellî olarak tayin edip muhtemelen bir müddet bu hizmetlerin gidişatını gözlemledikten sonra vakfından rücu etmek istemiştir. Zira Fîruz Ağa'ya göre nice vakıflar hasis ve cimri adamların elinde harap olmuştur. Bunu da Hz. Peygamber'in bir hadisi ile gerekçelendirmiştir. Maruf ve meşhur bir hadis olan "*Sevabı en büyük sadaka sağlıklı iken yapılan sadakadır*"⁷² rivayeti mucibince hayır işlerinin bizatihi kendisi yürütmek istemiştir. Bu tasarrufun dönemin sosyal ve siyasi ortamı, vakıflarda görülen bazı olumsuz örneklerden hareketle düşünülmüş olması mümkündür. Talebine binaen dava tesis edilmiş ve nihayetinde talep reddedilerek vakfın tesisine karar verilmiştir.⁷³

Bütün vakfiyelerde mu'tad olduğu üzere üzerinde çalıştığımız Firuz Ağa Vakfiyesinde de vakfın geleceğinin teminat altına alınması, durumunu değiştirmenin imkânsızlığı ve bu yöndeki teşebbüslere karşı ayetlerle teyitli bir şekilde, manevî tehdit ve lanet içeren ağır bir dilin kullanıldığı bir bölüm yer almaktadır. Burada şöyle denilmektedir:

(Vakıf malları) Satılamaz, hibe edilemez, rehin verilemez, müdahale edilemez, kaideleri değiştirilemez, kayıtları tebdil edilemez. Kim, vâkıfın şartlarından ve kurallarından her hangi bir hususu değiştirir, vakfı iptale ve tebdile kalkışırsa, fasit bir te'vil, geçersiz bir bakış açısıyla vakfiyede bir şeye kastederse haram işlemiş, günaha girmiş/yönelmiş, en büyük isyanı irtikâp etmiş olur ⁷⁴ ve; "... Perçemlerinden... yakalanacakları" ⁷⁵ günde cezalandırılırlar. Allah onu hesaba çeker. Mâlik (cehennem görevlisi) onu yakalar. Zebânîler onu murakabe eder. Cehennem onun varacağı yerdir.

"...Allah ona azap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."⁷⁶ "Bu gün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bu gün

⁷¹ TSMA, nr. D 6987, vr. 44/48 a-b.

⁷² Ebû Dâvud, "Vasâyâ", 3.

⁷³ TSMA, nr. D 6987, vr. 46/50 a-b; vr. 47/51 a-b; vr. 48/52 a-b.

⁷⁴ TSMA, nr. D 6987, vr. 49/53 a-b.

⁷⁵ Rahman, 55/41.

⁷⁶ Nisâ, 4/93.

haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çarçabuk görendir.”⁷⁷ Allah’ın, meleklerin, kıyamete kadar gelecek bütün insanların laneti onun üzerine olsun. “Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra onu değiştirirse günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah her şeyi işitir ve bilir.”⁷⁸

Vakfın tescil olmasından sonra kendisi yönetimi îfa etmek üzere mütevelliyi azletmiştir.⁷⁹ Vakfiyenin nihai tescili hicri 897, miladi 1491 yılı Muharrem Ayı’nın başlarında Âşûra’nın bereketiyle gerçekleşmiştir.⁸⁰ Vakfiye: “Allah bizleri ve sizleri hidayet ve istikamet ehli/sahibi eylesin. Zira O, kullarına karşı çok latif, merhametli ve cömerttir.”⁸¹ duasıyla son bulmuştur.

Sonuç

Vakıfların kurulmasına sebep olan âmiller ne olursa olsun, kavram olarak vakıf, insan, irade beyanı ve mal üçlüsünün bir araya gelmesinden ortaya çıkan, yazılı bir statüye sahip, topluma hizmeti amaç edinen dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları bulunan kendine mahsus bir alandır.

Vakıf, karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan medenî bir müessese olarak, sınıflar arasında barışı sağlayarak, insanların her sahada ilerlemelerine engel olan isyan, ihtilâl ve anlaşmazlıkların ilacıdır. Çünkü vakıf, sınıflar arasındaki uçurumu ortadan kaldırıp yakınlaşmayı tesis eden sosyal bir yardımlaşma kurumudur. İslâm dini tabakalar arasındaki uçurumu kaldırmak, zengini fakirin yardımına koşturmak için zekât müessesesini farz kılmıştır. Bunun önemini bilen Fîruz Ağa da Allah’ın rızasını kazanan bir kul, adını yaşatmak isteyen bir insan olmak amacıyla bir takım mallarını inşa ettirdiği hayır kurumlarına vakfetmiştir.

Fîruz Ağa, Fatih Sultan Mehmet Han’ın oğlu Sultan İkinci Bâyezid Han zamanında baş hazinedarlık vazifesini ifa etmiş bir devlet adamıdır. Hayırsever bir kişiliğe sahip Hazinedar Fîruz Ağa çok miktarda varlığını dinî ve hayrî hizmetler için vakfetmiştir.

Fîruz Ağa’nın biyografisine dair kayıtlarda yeterince bilgi mevcut değildir. İstanbul’da Fîruz Ağa Camii onun adını taşımaktadır. Onun dışında Topkapı Müzesi Arşivinde 6987 no ve D. 06987.0001.00 numaralı dosyada kayıtlı bir vakfiyesi tespit edilmiştir. Vakfiyenin dili

---

⁷⁷ Gâfir, 40/17.

⁷⁸ Bakara, 2/181.

⁷⁹ TSMA, nr. D 6987, vr. 49/53 a-b.

⁸⁰ TSMA, nr. D 6987, vr. 50/54 a-b.

⁸¹ TSMA, nr. D 6987, vr. 50/54 a-b.

Arapçadır. Tespit edilebildiği kadarıyla elli varaktan müteşekkildir. Vakfiyenin tercümesi bu çalışma sürecinde yapılmıştır.

Fîruz Ağa dinî, kültürel ve sosyal olmak üzere üç temel alandaki hizmetlerin ayakta kalabilmesi için onlarca mülkü de vakfetmiştir. İstanbul'da bir mescit ve özellikle yetimler için tahsisli bir mektep Havza'da ise bir medrese inşâ ettirip vakfetmiştir. Bu müesseselerde hizmetlerin yürütülebilmesi için; İstanbul'da bir köy, pek çok hücre/oda, çok sayıda dükkân, çeşme, ahır, bahçe ve Binbirdirek Sarnıcı, Anadolu'da on dört kadar köyün tamamı veya bir kısmı bütünüyle bu hizmetlere vakfedilmiştir. Köylerin biri hariç tamamı o dönemde Amasya ve kazalarına bağlıdır. Bir köy de İstanbul'dadır. Ayrıca, Tokat'ta bir ve Semendere'de bir hamamın gelirleri tamamıyla bu hizmetlere tahsis edilmiştir. Yine Tokatta iki hamamın önündeki dükkânların gelirleri ilgili vakfın hizmet alanına ayrılmıştır. Bu malların tamamı Allah'ın mülkü olarak tesis edilmiştir.

Vakfiyede görevler ve ücretler tarif edilirken medrese ile başlanmıştır. Medresenin iskâna müsait şekilde inşâ edildiği anlaşılmıştır. On üç kişilik bir ikamet alanı oluşturulmuştur. Bir müderris, on yardımcı görevli vardır. Bu görevliler içinde imam, müezzin, bevvab ve ferraş, kandiller için bir görevli ve medreseye ait arazilerin kiraya verilip iş ve işlemlerinin takibi için bir görevli istihdam edilmesi prensip olarak benimsenmiştir.

Fîruz Ağa, İstanbul'daki mescidi yani camiye çok önemsemiştir. Buraya tayin edilecek imam için çok özel manevi şartlar koymuş ve vakfiyesinde en yüksek ücreti imam için günlük yedi dirhem olarak belirlemiştir. Müezzin için ise beş dirhem takdir etmiştir. Bu da ikinci en yüksek ücret olarak görülmektedir. Mescitte imam ve müezzinden ayrı olarak on kişilik bir okuyucu heyeti görevlendirilmesini uygun görmüştür. Bunlara kıraat, tilavet, cüz okuma ve tehليل getirme gibi görevler verilmiştir. Başlarına ilim bakımından ileride olanın riyaseti uygun görülmüştür. Vazifelerin ifası sırasında dünya kelamı konuşulmaması gibi bir şartın vakfiyeye dâhil edilmesi bu dönemde böyle bir olumsuz örneklerin varlığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Mescid için iki de kayyum istihdam edilmiştir. Hasir denilen bir görevli de su tesisatlarının bakımı için görevlendirilmiştir.

Fîruz Ağa'nın üçüncü vakfı da sadece yetimlere tahsis edilmiş olan mekteptir. Burada bir muallim bulunması ve yetimlere ders vermesi istenmiştir. Mektepte en az dört yetiminin kalması şart koşulmuştur. Ayrıca vakfiyede yardımcı hizmetlerin yürütülmesinde görev alacak

kişiler ve bunların ücretlerine işaret edilmiştir. Fîruz Ağa, tüm hizmetlerinin gözetimini özellikle İstanbul dışındakilerin nezaretini Tokat ve Semendere kadısına havale etmiş ve onlara da ücret takdir etmiştir.

Vakıf mallarının artanları ana hizmetler olan medrese, mescid ve mektebe harcanacaktır. Fazla gelmesi durumunda yeni vakıflar ihdas edilmesinin yolu açılmış ve buradan şahıslara herhangi bir ücret aktarılması kesin bir dille nehyedilmiştir. Görevliler ve sorumluluklar ayrıntılı bir şekilde tadat edilmiştir.

Kaynaklar

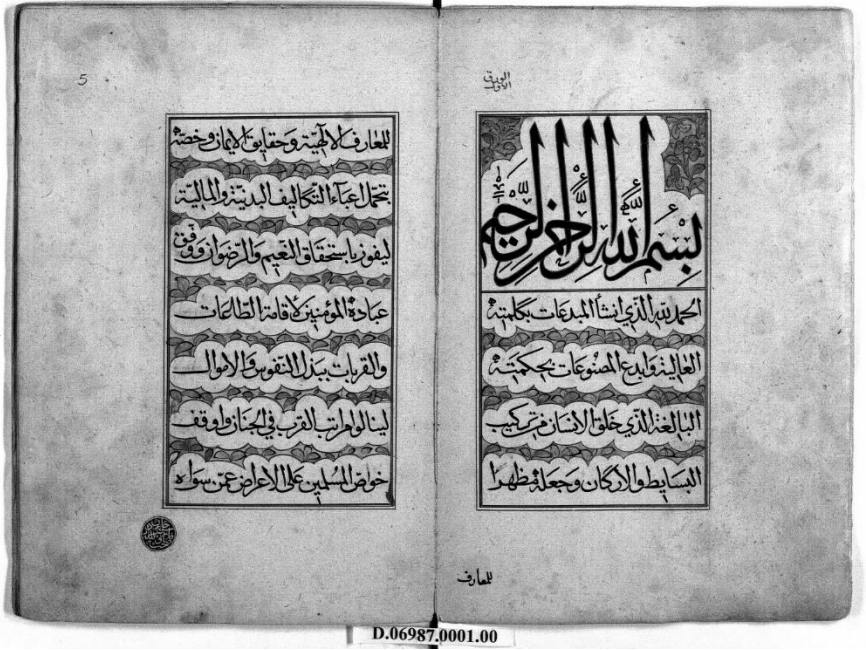
- Aclûnî. *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs*. I. Baskı Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Arsebük, Esat. *Medenî Hukuk I, Başlangıç ve Şahsın Hukuku*. Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1938.
- Arseven, Celal Esad. *Türk Sanatı Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi, ty.
- Ayvansarâyî, Hüseyin. *Hadîkatü'l-cevâmi'*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Berki, Ali Himmet. *Vakıflar*. II. Baskı. İstanbul: 1946.
- Berki, Şakir. "Vakfın Lüzumu, Faydaları ve Vakıfları Teşvik". *VD*. Ankara: 1962.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim (256/870). *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cezar, Mustafa. "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler". *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*. İstanbul: 1963.
- Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Süleyman b. Davud b. el-Cârûd el-Fârisî. *Müsnedü Ebî Dâvud*. Haydarabad: 1321.
- Ebû Dâvud. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Edhem, Halil [Eldem]. *Camilerimiz*. İstanbul: 1932.
- Eminönü Camileri*. haz. Eminönü Müftülüğü. İstanbul: 1987.
- Eraktan, Halit- Gökürk, H. "Firuzağa Mescidi". *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: 1974, XI/5798-5799.
- Eraktan, Halit. "Firuzağa Camii". *İstanbul Ansiklopedisi*. XI/5794- 5796. İstanbul: 1974.
- Eyice, Semavi. "Fîruz Ağa Camii". *TDV İslam Ansiklopedisi*. XIII/135-137. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Eyice, Semavi. "Fîruz Ağa Mescidi". XIII/137. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.
- Eyice, Semavi. "İstanbul Minareleri". *Güzel Sanatlar Akademisi Türk*

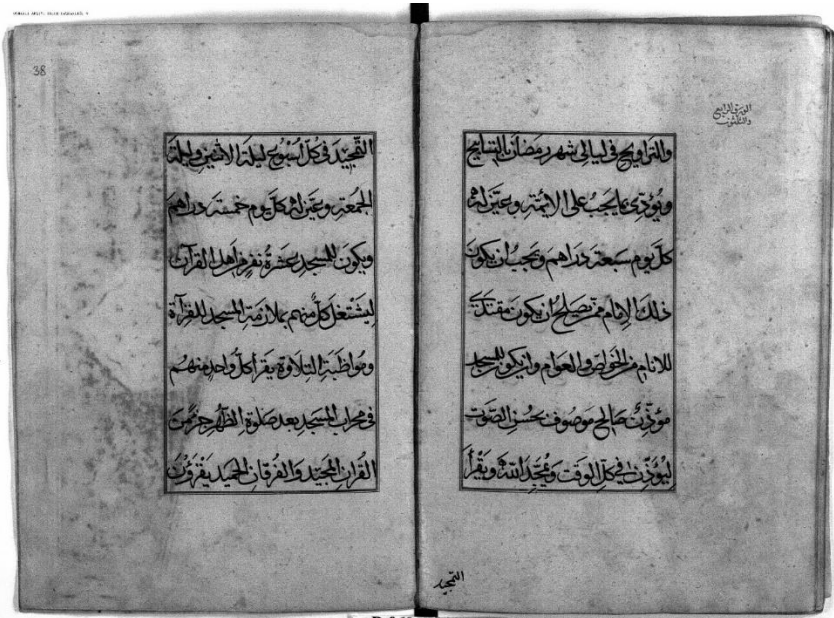
- Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*. İstanbul: 1963.
- Hadikatü'l-cevâmi'*: *Camilerimiz Ansiklopedisi*. haz. İhsan Erzi. İstanbul: 1987.
- Haydar, Ali. *Tertîbu's-Sunûf fî Ahkâmi'l-Vukûf*. Dersaadet: 1337-1340.
- Hilmi, Ömer. *Ahkâmu'l-Evkâf*. İstanbul: 1307.
- Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa el-Kureşî. *el-Müsned*. thk. Habiburrahman el-A'zamî. Haydarabad: 1963.
- İbn Âbidin. *Reddû'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr*. Mısır: 1966.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: ty.
- İbnü'l-Hümmam. *Fethü'l-Kadîr*. Mısır 1319/1901.
- İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*.
- Koçu, R. Ekrem. "Firuzğa Mescidi". *İstanbul Ansiklopedisi*. XI//5797-5798. İstanbul: 1974.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *İstanbul Âbideleri*. İstanbul: 1940.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *İstanbul Âbidelerinden İstanbul Sarayları*. İstanbul: 1942.
- Köprülü, Fuad. "Vakıf Müessesesi'nin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü". *VD*. II/1-35. İstanbul: 1942.
- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Müslim. *Sahîh-i Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri*. Ankara: 1962.
- Şemsü'l-hilafe. *el-Âdâbü'n-nâfia bi'l-elfazı'l-muhtârâti'l-câmi'a*. ty. by.
- Tiremizi. *Sünen*. İstanbul: Çağrı yayınları, 1992.
- Topkapı Saray Müzesi Arşivi (TSMA) 6987 no ve D. 06987.0001.00 nolu Vakfiye.
- TSMA, nr. D 9567, E 8219.
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer. *Fütûhu's-Şâm*. Beyrut: Dârü'l-Cil, ty.
- Yazdır, M. Hamdi. *Ahkâm-ı Evkâf, Mekteb-i Mülkiye Derslerinden*. İstanbul: 1327.
- Yazgan, Turan. "Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar". *IV. Vakıf Haftası (1-7 Aralık 1986)*. Ankara: 1987.
- Yılmaz, Yasin. "Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları". *Vakıflar Dergisi* 35 (2011).
- Yılmaz, Yasin. "Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf sistemindeki Yeri". *Dinî Araştırmalar* 17, no. 44 Ocak-Haziran 2014).
- Yılmaz, Yasin. *Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008.

Zebidî, Muhammed Murtaza. *Tâcu'l-Arûs Şerhu'l-Kâmus*. Beyrut: 1386/1966.

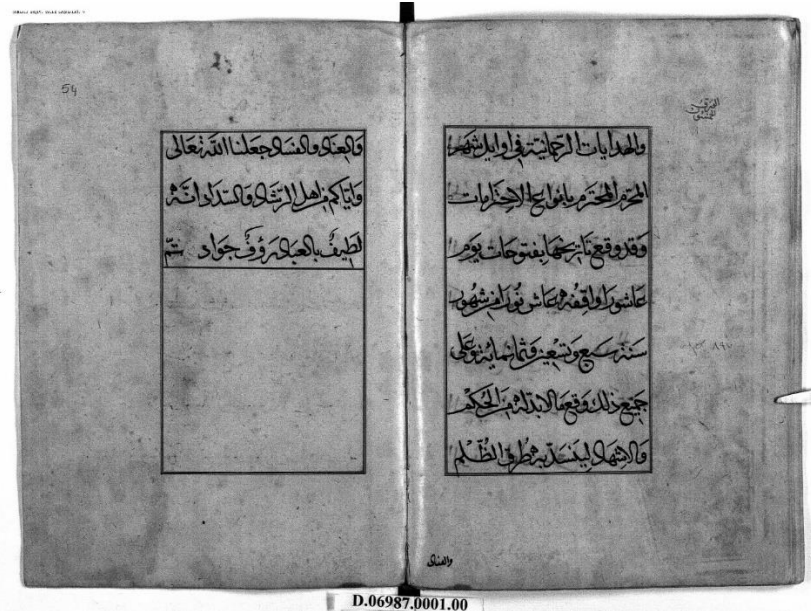
EKLER:

Arapça Vakfiyenin Orijinal Sayfalarından Örnekler

D.06987.0001.00

D.06987.0001.00